

УДК 316.614:379.8

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лещук Галина Василівна
м.Тернопіль

На сучасному етапі проблема соціалізації підлітків у різних видах позашкільної діяльності, зокрема в дозвіллевій, та характеру їх впливу на успішність соціалізації в підлітковому віці залишається недостатньо вивченою, а отже, актуальною. У статті проаналізовано суть дозвіллевої діяльності як фактора соціалізації підлітків, розкрито шляхи оптимізації процесу соціалізації підлітка в процесі дозвілля.

Ключові слова: соціалізація, підліток, дозвілля, вільний час.

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Результатом цього стає зміна якісної основи громадської свідомості, в якій відображаються новітні реалії життя. Разом з цим, сучасність характеризується також загостренням багатьох суперечностей, нестійкістю та різноманітністю орієнтацій і установок, що вносить в життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючої особистості.

Практика показує, що сучасні інститути соціалізації не забезпечують повного задоволення потреби формування у підлітків ціннісних орієнтацій, суспільно схвалюваних нормативних

уявлень, світоглядних переконань та життєвих позицій. Причина цього – одностороннє бачення ними процесів навчання і виховання, яке реалізується через систему “суспільство-діти”, в той час як сучасність вимагає актуалізації системи “діти-суспільство”, і обумовлює появу та поглиблення маргінальності підростаючої особистості.

Внаслідок системних соціально-економічних перетворень, які призвели до трансформації цінностей, поширеним явищем у сучасному українському суспільстві є порушення процесу соціалізації підлітків. Тому особливо актуальними стали дослідження, пов'язані з проблемою соціалізації в підлітковому віці та з пошуком ефективних засобів її оптимізації.

Актуалізації вивчення проблеми соціалізації підлітків сприяли праці вітчизняних та зарубіжних вчених (К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Божович, Л.Бурлачук, І.Кон, М.Корнєв, Н.Максимова та інші), в яких розкриті загальні теоретико-методологічні, соціально-психологічні проблеми становлення особистості:

Підліток є активним суб'єктом соціалізації, його соціальна активність спрямована на засвоєння нових зразків поведінки та самотрансформації. Тому найбільш успішно підліток розвивається в умовах соціально значущої та цікавої для нього діяльності, зокрема, дозвіллевої. Особливості та педагогічні мож-

ливості сфери дозвілля, соціалізації особистості та її творчого розвитку в умовах культурно-дозвілєвої діяльності вивчали А.Сасихов, Є.Смірнова, Ю.Стрельцов, Т.Сущенко, В.Триодін, Г.Фролова, В.Чепелев. Особливості процесу соціалізації особистості у вільний час досліджували Б.Брилін, О.Мудрик, М.Лукашевич, Н.Маслова та інші.

Мета статті: вивчити вплив дозвілєвої діяльності на процес соціалізації підлітків.

Серед факторів, які забезпечують стимулювання процесу соціалізації підлітків, важливе місце має належати соціально-культурній дозвілєвій діяльності. Досвід історичного розвитку суспільства переконливо свідчить про послідовно зростаючу роль культурного дозвілля в духовному приєднанні людини до соціуму, в соціалізації і культурній адаптації особистості, у зміцненні суспільних зв'язків між людьми.

Характерним на даному етапі є новий підхід і до культури в цілому, і до організації культурно-дозвілєвої діяльності. Зростає усвідомлення того, що вільний час і дозвілля ефективно сприяють формуванню високої духовності, громадянськості, фізичної досконалості, задоволенню інтересів і потреб молоді у спілкуванні, творчому розвитку, соціалізації особистості, а правильна його організація здатна пом'якшити соціальну напругу, навіть перевести її в безпечне русло. Організація дозвілля розцінюється як стабілізуючий фактор суспільства.

Не можна ототожнювати поняття "дозвілля" з поняттям "вільний час". Вільний час набуває форми дозвілля, але не зводиться цілком до нього. Для дозвілля насамперед характерні пасивно видовищні форми проведення вільного часу. У рамках дозвілля в основному здійснюється споживання культури, а не її творення: людина прагне задовольнити свої потреби в насолоді, задоволенні, розвазі. Доз

Дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби індивіда в основному відновлювального характеру [1].

На відміну від природної основи відновлення сил людини, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил. До дозвілля можна віднести такі види занять як читання, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, театрів, концертів, спілкування з друзями, заняття спортом, розваги, прогулянки, ігри, пасивний відпочинок тощо, що характеризуються в основному самоособистісною спрямованістю їх змісту.

Діяльність вищого рівня – це заняття у вільний час, за допомогою яких людина розвиває і реалізує свій творчий потенціал, бере участь у виробництві матеріальних і духовних цінностей, найбільш ефективно удосконалює себе як особистість. Слід також зазначити таку закономірність: і в сфері дозвілля, і в сфері вільного часу домінують певні основні заняття. Якраз воно і виступає основою всіх інших видів занять і активно впливає як на їх тривалість, так і на частоту.

Вільний час має дві складові:

- час, що використовується на необхідну суспільну, творчу й іншу діяльність;
- власне дозвілля.

Вільний час є частиною позаробочого часу в межах доби, тижня, місяця і року. Він становить значну частину соціального часу і тісно пов'язаний в кількісному і змістовному відношенні з робочим часом. Вільний час починається там, де закінчується не тільки робота на виробництві чи в установі, а й усяка інша турбота про підтримку фізичного буття людини. Тобто під вільним часом розуміють такий час, що не зайнятий безпосередньо продуктивною працею, а залишається вільним для задоволень, для дозвілля, для вільної діяльності і розвитку. Вільний час у цьому сенсі виступає як простір для людського розвитку [1].

Аналіз стану проблеми свідчить: дозвілля дітей і молоді є актуальною проблемою, бо дозвілля з фактора, що розвиває особистість, за умови його нерационального використання, некваліфікованого керівництва, перетворюється у силу, під впливом якої руйнується, деградує особистість.

У Україні більшість теоретичних і практичних аспектів проблеми вільного часу, зокрема підлітків, потребує сьогодні подальшого осмислення і теоретичної розробки. Особливу увагу заслуговує вивчення питання щодо участі дітей у соціально-культурній діяльності.

У науковій літературі набуло широкого розповсюдження поняття "культура дозвілля". Йдеться про соціальну цінність, культурний зміст дозвілля, його значущість для індивіда. Якісним показником дозвілєвої діяльності є соціокультурна активність особистості, яка, в свою чергу, характеризується розвинутою детермінацією, творчим ставленням до дійсності [5].

Набувають розвитку культурологічні і соціально-культурні концепції дозвілля, згідно яких дозвілля розглядається як сфера освіти і виховання особистісної та соціальної культури, особистих і громадянських якостей, розширення культурного кругозору і обміну культурними цінностями, ознайомлення з культурно-історичною спадщиною кожного народу.

Досить тісними на сучасному етапі є взаємозв'язки культурно-дозвілєвої та соціально-педагогічної діяльності. І це досить закономірно: вони тісно пов'язані в повсякденній практиці і мають багато спільного в своїх теоретичних позиціях.

Культурно-дозвілєва діяльність відкриває педагогіці широкий простір для реалізації її соціальних функцій, а педагогіка надає заняттям в сфері дозвілля спрямованість. За допомогою скоординованих дій створюються передумови для кращого розуміння механізмів формування особистості в сфері вільного часу і більш ефективного використання в цих цілях різноманітних засобів і методів організації культурного дозвілля.

Змістовним і організаційно-технологічним ядром соціально-культурної діяльності є культурно-дозвілєва діяльність. Соціально-культурну діяльність можна вважати спадкоємницею культурно-освітньої роботи, яка на етапі демократичного реформування розсталася з довголітньою політичною ангажованістю [5, с.68]. Нова діяльність за досить короткий час набула цілого ряду позитивних якостей – вона стала більш органічною, увійшла до системи повсякденної культури. В ній більше уваги стало приділятися проблемам організації дозвілля, активізувалося відродження фольклорних традицій. Але не обійшлося і без деяких недоліків. "Серйозною помилкою в реформуванні колишньої культурно-освітньої роботи на перших етапах перебудови, – як відзначає відомий російський вчений Ю.Стрельцов, було небезпечне обмеження цілей, завдань і змісту культурно-дозвілєвої діяльності, що прийшла їй на зміну. На цьому шляху ми досить швидко розгубили традиції інформаційно-просвітницької і виховної роботи. В умовах посиленої деідеологізації зовсім припинилась необхідна для будь-якого суспільства діяльність з громадянського формування особистості" [5, с.68].

Сьогодні відбувається посилення процесів, в результаті яких починають активно зближуватися одна з одною культурна, освітня і соціальна сфери суспільного життя. Це повинно об'єктивно вивести проблему наповнення змісту культурно-дозвілєвої діяльності зі штучно обмежених рамок і підштовхнути її до поліфункціонального розвитку.

Для соціалізації підлітків культурно-дозвілєва діяльність має в своєму арсеналі велику кількість різноманітних специфічних прийомів і форм виховного впливу, які ґрунтуються на соціальному досвіді учнів і спираються передусім на творче, продуктивне мислення, унісонне та полемічне спілкування учнів один з одним та вчителем. Як показує досвід, найбільш ефективними методами стимуляції і мотивації інтересу до громадської, суспільно-корисної діяльності є диспути, рольові ігри, створення ситуації аперцепції (опора на життєвий досвід), створення ситуації пізнавальної новини, цікавості.

Сьогодні все більше стає очевидним, що організація дозвілля підлітків повинна включати не тільки розвиток їх інтересів, залучення до художньої творчості, спорту, але і правову освіту, формування певного рівня правової культури. Усвідом-

лення майбутніми громадянами своїх вчинків обумовлює поведінку особистості. В одних випадках – це глибокі переконання, внутрішня потреба діяти у відповідності з вимогами правових норм, в інших – поведінка, що ґрунтується на примусовій силі правових норм. Організаційно-виховна робота має привчати підлітків до громадянської думки, до прийнятих норм поведінки, допомагати усвідомлювати позитивні звичаї і традиції, сприяти становленню гуманістично-орієнтованої особистості, з почуттям власної гідності, яка усвідомлює високу цінність свободи і демократії, поважає права і свободи людини і вміє захищати ці права.

Як показує світовий досвід, саме громадянськість як основа соціалізації змушує кожну людину відчувати себе частиною держави, відповідати за її справи і одночасно примушувати державу бути відповідальною перед своїм народом. Тому вважаємо за необхідне особливо підкреслити потенційні можливості культурно-дозвілєвої діяльності як сфери активної соціалізації школяра, як посередника між соціальним середовищем і мікросвітом особистості:

1) учні самі пред'являють до себе всі виховні вимоги дорослого соціуму, тим самим підтверджуючи, що дозвілля є активною сферою самовиховання;

2) дозвілля – особистий простір, де найбільш повно розкриваються природні потреби в свободі;

3) дозвілєва сфера окреслює межі самостійності школярів і труднощі для їх подолання;

4) дозвілєва діяльність задовольняє багато соціальних потреб в реалізації життєвих і професійних планів, самоствердженні серед однолітків, визначення особистої значущості;

5) дозвілля – це сфера задоволення потреби в спілкуванні, субординації відносин з старшими та молодшими;

6) дозвілля – це простір, відкритий для впливу різних соціальних інститутів [2].

Отже, культурно-дозвілєва діяльність за своєю суттю відзначається глибокою особистісною спрямованістю, оскільки несе в собі риси індивідуальності, що визначаються її біологічними особливостями і соціально-психологічною структурою.

Соціально-культурній діяльності притаманна цілеспрямованість, тому що це прояв такої активності, яка спрямована на досягнення свідомо поставленої цілі. Безцільну діяльність не можна розглядати як соціально-культурну діяльність. Саме ціль приводить діяльність в рух. Розглядаючи основні риси соціально-культурної діяльності, такі дослідники як А.Жарков, Т.Кисельова, Ю.Красильников, Ю.Стрельцов, Б.Тітов особливо відзначають її гуманістичний, культурологічний і розвиваючий характер, оскільки базується вона в своїй основі на культурних цілях.

Специфіка соціально-культурної діяльності в процесі формування громадянина полягає насамперед в тому, що на відміну від сфери освіти, як правило, вона носить нерегламентований наднормативний характер. Ця діяльність не підвладна віковим чи іншим обмеженням, не детермінована службовими обов'язками, правилами і нормами. Вона в повній мірі відображає реальні потреби й інтереси людей і саме в цьому полягає її неперевершена цінність.

Специфічний характер соціально-культурної діяльності виявляється і в тому, що вона будується на добровільних засадах. Повна добровільність соціально-культурної діяльності дозволяє їй виступати найбільш дієвим засобом урегулювання власної свідомості, поведінки, дій і вчинків. Формування громадянських почуттів і переконань, побудованих на строгому дотриманні добровільності відкриває можливості для самореалізації, розкриття творчого потенціалу, який не зміг проявитися в сфері освітній, трудовій і суспільно-політичній.

Класифікуючи види діяльності у вільний час, слід розрізняти категорії населення, враховувати несхожість завдань робочого і вільного часу, значення видів такої діяльності для життя суспільства. Існує чимало різних класифікацій, що включають від

півтора десятка до сотні певних занять і способів проведення часу. Усього сфера вільного часу людей нараховує понад 500 видів діяльності. Як уже говорилося, під дозвіллям розуміємо сукупність занять, за допомогою яких відновлюються фізичні, розумові та психічні сили людини. Але час дозвілля – це й час розвитку особистості. До нього можна віднести:

1) індивідуальне споживання культури (читання книг, журналів, газет, прослуховування радіо, перегляд телепередач і т.п.);

2) публічно-видовищне споживання культури (відвідування театрів, кіно, концертів, музеїв, спортивних видовищ і т. ін.);

3) спілкування (із членами родини, родичами, сусідами, друзями тощо);

4) фізичні заняття (ранкова і вечірня гімнастика, водні процедури і т. інше);

5) розваги й ігри, що знімають розумове і фізичне напруження, створюють добрий настрій;

6) пасивний відпочинок (прогулянки без певної мети, спокій, зміна напруженості урівноваженістю й ін.);

7) заняття, які можна вважати явищами антикультури (зловживання алкоголем, хуліганство, злочинність, наркоманія, азартні ігри, безцільне проведення часу) [1].

Щодо більш піднесеної діяльності, то до неї варто віднести заняття, які сприяють розвитку сутнісних сил людини, її всебічному удосконаленню. Їх можна згрупувати в такий спосіб:

1) навчання без відриву від виробництва;

2) підвищення кваліфікації;

3) самоосвіта;

4) суспільно-політична діяльність;

5) участь у вихованні дітей;

6) творча діяльність і аматорські заняття;

7) спортивні заняття і туризм [1].

Шляхи оптимізації процесу соціалізації підлітка під час дозвілєвої діяльності включають в себе:

- створення сприятливих умов його перебування в дозвілєвому середовищі, які б стимулювали його розвиток, забезпечували можливість ефективного самовизначення та самоствердження;
- максимальне використання емоційно-позитивного впливу на нього з боку референтно значущих дорослих та ровесників;
- організація корисного проведення вільного часу;
- збагачення і утвердження виховуючих функцій всіх інститутів соціалізації, координація їх зусиль;
- забезпечення високого рівня педагогічних знань дорослих про вікові особливості підлітка тощо.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено основні чинники позитивного впливу дозвілєвої діяльності на розвиток особистості підлітка. Заняття підлітка організованою дозвілєвою діяльністю:

1) прискорюють розвиток загального уявлення про себе через різнобічне самопізнання своїх відмінностей від інших;

2) активізують розвиток суб'єктності та соціальної дорослості через стимуляцію самостійності, цілеспрямованості, активності;

3) сприяють засвоєнню позитивного соціального досвіду, характерного для певної діяльності, що є передумовою розвитку життєво важливих якостей;

4) організують вільний час та сферу спілкування підлітків, відволікають їх від вулиці та реалізують потреби у самоствердженні, прояві індивідуальності соціально схвалюваними способами.

В сучасних умовах посилилась увага до проблем вільного часу та дозвілля, що пояснюється, насамперед, підвищенням їх ролі в житті людини і суспільства в цілому. Дозвілля розглядається як соціальна цінність, як важливий фактор усебічного розвитку людини, її потреб, інтересів, нахилів. Його значення зростає з розвитком і ускладненням виробничо-технічних умов праці, що вимагає від сучасної людини уміння адаптуватися до

них, забезпечувати високоефективну працю. Це робить вільний час та дозвілля основними факторами репродукції робочої сили. Вільний час та дозвілля безпосередньо впливають на рішення важливих для всього людства проблем: екологічних (охорона і відновлення природного середовища), медико-соці-

альних (подовження тривалості людського життя, поліпшення самопочуття населення, якості життя) та ін. Усе це привертає увагу до проблем дозвілля не тільки вчених різних галузей знань (педагогів, соціологів, економістів, психологів), а й широким верствам населення.

Література і джерела

1. Бочелюк В.Й. Дозвіллезнавство / В.Й.Бочелюк. – К., 2006. – 210 с.
2. Дюмазедье Ж. На пути к цивилизации досуга / Ж.Дюмазедье // Вестник Московского ун-та. Серия 12: соц.- полит. исслед. – 1993. – № 1. – С.16-18
3. Миرونюк О.Г. Культура дозвілля молоді / О.Г.Миرونюк. – К.: Мистецтво, 1987. – 125 с.
4. Петрова О.Б. Дозвілля в зарубіжних країнах / О.Б.Петрова. – К: Кондор, 2005. – 408 с.
5. Степаненко В. До проблеми пост-класичної концептуалізації соціальних змін / В.Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4-5. – С.89-91
6. Стрельцов Ю.А. Социокультурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю.А.Стрельцов // Культурология: новые подходы, альманах-ежегодник. – М.: МГУК, 1998. – № 3-4. – С.69-75
7. Турищева Л.В. Вікові аспекти виховання школяра / Л.В.Турищева // Виховна робота в школі, 2006. – № 8 – С.36-41

На современном этапе проблема социализации подростков в разных видах внешкольной деятельности, в частности, в досуговой, и характера их влияния на успешность социализации в подростковом возрасте, остается недостаточно изученной, а следовательно, актуальной. В статье проанализирована сущность досуговой деятельности как фактора социализации подростков, раскрыты пути оптимизации процесса социализации подростка в процессе досуга.

Ключевые слова: социализация, подросток, досуг, свободное время.

On the modern stage a problem of socialization of teenagers is in the different types of out-of-school activity, in particular in leisure, and to character of their influence on progress of socialization in teens remains not enough studied and consequently, actual. Essence of leisure activity is analysed in the article, as a factor of socialization of teenagers, the ways of optimization of process of socialization of teenager are exposed in the process of leisure.

Keywords: socialization, teenager, leisure, spare time.